

■ УДК 783.2:130.2(510)

Ю. В. Воскобойнікова, кандидат мистецтвознавства, Харківська державна академія культури, м. Харків

ЛІТУРГІЯ В КИТАЙСЬКИХ ТОНАХ: КУЛЬТУРОТВОРЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ РЕГЕНТА НІНИ СТАРОСТИНОЇ

Розглянуто сучасний розвиток православної церковно-співацької традиції в Китаї. Здійснено короткий екскурс в історію православних громад цієї країни, охарактеризовано сучасну кліросну ситуацію. Проаналізовано унікальний досвід регента з Пекіна Ніни Старостіної у створенні православної Літургії на основі інтонаційної розшифровки китайського тексту літургійних піснеспівів. Визначено особливості фактури чотириголосного варіанта Літургії, специфіку її гармонізації та використаний композитором метод розкодування ієрогліфічного запису.

Ключові слова: Китай, літургія, національна традиція, пентатоніка, регент.

Ю. В. Воскобойнікова, кандидат искусствоведения, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ЛИТУРГИЯ В КИТАЙСКИХ ТОНАХ: КУЛЬТУРОТВОРЧЕСКИЙ ЭКСПЕРИМЕНТ РЕГЕНТА НИНЫ СТАРОСТИНОЙ

Рассмотрено современное развитие православной церковно-певческой традиции в Китае. Осуществлён краткий экскурс в историю православных общин этой страны, охарактеризована современная клиросная ситуация. Проанализирован уникальный опыт регента из Пекина Нины Старостиной в создании православной Литургии на основе интонационной расшифровки китайского текста литургических песнопений. Определены особенности фактуры четырехголосного варианта Литургии, определена специфика её гармонизации и использованный композитором метод раскодирования иероглифической записи.

Ключевые слова: Китай, литургия, национальная традиция, пентатоника, регент.

Yu. V. Voskoboynikova, Candidate of Art Criticism, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

LITURGY IN CHINESE COLOURS: THE CHURCH CHOIRMASTER NINA STAROSTINA'S CULTURAL AND CREATIVE EXPERIENCE

The article deals with the modern development of the Orthodox Church singing tradition in China. The study contains a brief history of Orthodox communities in China and the characteristic features of the modern church choir situation in this country. The article analyzes the unique experience of the Beijing Church Choir Master Nina Starostina, who has created

an Orthodox liturgy based on the intonation decryption of the Chinese text of the liturgical chants. The study analyzes the features of four-part version of liturgy texture; it identifies the specific character of its harmonization and the composer's method of decoding hieroglyphic script.

Key words: China, liturgy, national tradition, pentatonic scale, regent.

Постановка проблеми. Значний період формування церковно-співацької традиції є дослідженим недостатньо. Не всі процеси були вчасно і точно зафіксовані, не всі імена відомі. Зрозуміло лише, що роль особистості в них є надзвичайно важливою. Гіпотетично, одноголосні піснеспіви сформувалися завдяки певним діячам церковно-хорової культури — розспівникам, композиторам, регентам. У різні часи вони створювали оригінальні мелодії церковних піснеспівів, які пізніше ввійшли до церковно-співацького обиходу, гармонізації існуючих розспівів, авторські богослужбові та позабогослужбові твори. Нині зароджується нова співацька традиція православної культури Китаю завдяки її свідомому і цілеспрямованому створенню професійним музикантом, регентом храму Успіння Пресвятої Богородиці в Пекіні Ніною Старостіною.

Мета статті — проаналізувати китайську Літургію Ніни Старостіної, виявити її значення і специфіку.

Останні дослідження та публікації. Православна співацька культура Китаю до початку XXI ст. була повністю запозичена з російської або грецької, тому окремо не досліджувалася.

Історія православ'я в Китаї розпочалася з XIV ст., коли до країни потрапили перші російські полонені, захоплені під час навали монголо-татарських військ, з яких створювали військові підрозділи. На початку XVII ст. в Китай утікали кріпаки і каторжани. Їх також брали на імператорську службу. Просуваючись на Далекий Схід, Росія будувала остроги. У 1651 р. загін Єрофея Хабарова захопив розташоване на лівому березі Амуру містечко Албазин і спорудив там фортецю, гарнізон якої до кінця XVII ст. складався приблизно з 450 козаків з родинами.

У 1685 р. китайці зруйнували острог, деяких захисників пішки перегнали в Пекін, запропонувавши їм військову службу, надавши грошове утримання, квартири і землю. Нащадки цих людей стали першими представниками етнокультурної групи—албазинців. З часом вони асимілювалися, візуально майже не відрізняючись від корінного населення. Вони не набули статусу нацменшини, але донині зберігають своє ім'я, пам'ять про російське походження й належність до православного світу.

Російсько-китайські відносини склалися непросто — суттєво вплинуло на ситуацію незнання мови з обох сторін. До 1861 р. функції

дипкорпусу виконувала Російська духовна місія, яка прибула в Китай 30 квітня 1715 р.

Розквіт православ'я в Китаї припав на початок ХХ ст. Коли в 1920-ті р. тисячі росіянутікали від революції та Громадянської війни в Китаї, кількість православних храмів і каплиць значно збільшилася. Лише в Харбіні їх побудовано понад двадцять, у Шанхаї — 8, у Трьохріччі — 18. Російські церкви були в Тяньцзіні, Шеньяні, Ханькоу, Даляні, Циндао й інших містах [6].

Після падіння Російської імперії, не прийнявши радянського ладу, місія перейшла під управління Закордонного Синоду православної церкви. У роки Другої світової війни і японської окупації діяльність місії фактично була припинена, а в 1954 р. її закрили [2; 3; 6].

Нині в Китаї налічується близько 15 000 православних вірян, котрі здебільшого проживають у Пекіні, Шанхаї, провінції Хейлунцзян, автономних районах Сіньцзян і Внутрішня Монголія. В останні роки китайська влада докладє немало зусиль до відновлення православних храмів. У Харбіні відреставровані Софійська церква, Покровський собор, у Шанхаї збереглися будівлі Свято-Богородицького собору на честь ікони Божої Матері «Споручниця грішних» і Нікольського храму [3; 5].

На особливу увагу заслуговує храм Святих первоверховних апостолів Петра і Павла в Гонконгу, в якому з 2007 р. здійснюються регулярні богослужіння по неділях і в дні храмових свят. Загалом історичні церкви в Китаї не працюють на постійній основі, хоча іноді в них проводяться богослужіння зі священником з Росії. Єдиний «регулярний» храм — Успенська церква на території посольства РФ у Пекіні.

Православне церковно-хорове мистецтво Китаю повністю запозичене з традиційної російської культури. Регенти з Росії та України навчають співаків, використовуючи спів «на подобен» і в стихирах, і в незмінних співах. Складність творів залежить від складу хору. Китайські регенти відзначають, що православних півчих у країні обмаль. Кліросний послух є добровільним і не оплачується, а знайти професійного музиканта в іноземній державі, котрий працюватиме безплатно, практично неможливо. Півчі китайського походження майже не можуть співати багатоголосся, адже музична освіта в країні доступна лише для заможного населення. Інша причина — всі парафії є місіонерськими, одне з основних завдань яких — переклад літератури. Китайці допитливі, із задоволенням читають, тому православні приходи наполегливо долучають молодих професіональних перекладачів та активно друкують православну літературу китайською мовою.

Богослужіння також є двомовним. Розподіл піснеспівів за Літургією може відбуватися так, як у прикладі 1 (подається з богослужіння Приходу апостолів Петра і Павла в Гонконзі).

3-й час	старослов'янська
6-й час	Китайська
Велика Єктенія	Китайська
1, 2, 3 антифони	китайська та/або старослов'янська
Малі ектенії	китайська, старослов'янська або англійська
Єдинородний	старослов'янська
Тропарі та кондаки	читаються китайською
Трисвяте	Китайська
Апостол	старослов'янська /китайська (послідовно)
Євангеліє	китайська/ старослов'янська /англійська (послідовно)
Символ віри	китайська/ старослов'янська /англійська (послідовно)
Отче наш	китайська/ старослов'янська /англійська (послідовно)
Херувімська	старослов'янська
Милість миру	старослов'янська
Достойно є (Задостойник)	старослов'янська
Молитви до Причастя	старослов'янська та китайська
Завершення Літургії	старослов'янська
33 псалом	Китайська

Приклад 1. Використання текстів різними мовами за Літургією на Приході апостолів Петра і Павла (м. Гонконг)

Асиміляція призвела до того, що російськомовних православних китайців ставало менше і співоча культура потребувала певного реформування. Регент Успенської Церкви при посольстві РФ Ніна Старостіна вирішила створити піснеспіви Літургії, основані на національній китайській мелодиці.

«Ідея служби китайською виникла ще у 2012 р. Тоді постало завдання перекласти китайський православний текст на мелодії з традиційною для Китаю інтонаційністю. Базуючись на своєму досвіді вивчення китайської музики, я написала спочатку мелодії, в яких зазвичай мелодія відповідає інтонації слів (мова організована не лише фонетично, але й тонально — існує мінімум 4 тони для кожного складу). Ці мелодії доводилося співати на деяких службах для

китайців. Потім я гармонізувала ціпентатонні мелодії, керуючись класичним чотириголоссям, сучасними традиціями гармонізацій у китайській музиці, а також особистим смаком», — розповідає автор (з особистої переписки, переклад мій — Ю. В.).

Ніна Старостіна закінчила історико-теоретичне відділення Московської державної консерваторії ім. П. І. Чайковського, потім проходила дворічне стажування в Тяньцзіньській консерваторії по класу китайського народного інструмента гуцзін, вивчала пісенний та інструментальний фольклор, історію музичної естетики китайської традиційної музики.

«Цитра гуцзін — один з найдавніших інструментів Китаю, це жива конфуціанська класика. Можна сказати, що музика для нього — концентрація основних і кращих властивостей мелодики традиційної китайської музики», — зазначає регент.

Поєднання китайської мелодики з європейською гармонізацією в межах православного слов'янського церковно-співацького канону, на перший погляд, недоцільне. Проте такий проект цілком зумовлений обставинами життя православної діаспори в Китаї. Ниніце не російськомовні люди, а ті, хто говорить і мислить китайською, що зумовлює місіонерське спрямування всієї діяльності православного кліру.

За словами учасників проекту, завдання полягало в спробі створення автентичної православної музики в межах традиційної китайської пісенної культури, а також адаптації православного богослужіння до слуху китайських православних вірян — не лише його тексту, але й мелодики і ритміки.

«Принцип роботи полягав в узгодженні китайської тональної мови з китайською ж традиційною мелодією, тобто текст ніби сам «підказував» напрям мелодії. Така взаємозалежність мовленнєвих тонів і напрямів руху мелодії є доволі типовою для традиційної китайської музики, як давньої, так і сучасної», — зазначає Ніна Старостіна.

Автор китайської Літургії пояснює, що не використовувала конкретних мелодій, але базувалася на загальному стилі класичної китайської музики, а також буддійської, конфуціанської і просто фольклору. Що стосується стилістичного музичного аспекту, то, з одного боку, вона дотримувалася китайської традиційної інтонаційності, з іншого — у деяких піснеспівах зберегла інтонації грецького розспіву (відповідно до побажань деяких православних китайців), щоправда, в його російському варіанті.

Як розповів настоятель храму св. апостолів Петра і Павла в Гонконзі протоієрей Діонісій Поздняєв, котрий у цьому проекті відіграв роль координатора, видання подібної збірки — перший такий досвід в історії православ'я в Китаї.

«Щось подібне здійснили раніше католики і протестанти, але для місцевої православної богослужбової традиції створення такого збірника — це перша спроба. Сподіваємося продовжити роботу і в майбутньому, можливо, звернемося до богослужіння всенощної» (переклад мій — Ю. В.) [4].

Видання під заголовком «Божественна літургія святителя Іоанна Златоустого» вийшло друком без тиражу, адже храм не має достатніх коштів для того, щоб замовити певний тираж збірки в друкарні. Видання розповсюджуватиметься за принципом «ondemand», тобто за запитом. Безплатні екземпляри нового богослужбового збірника отримали всі православні парафії Китаю [4].

Цілеспрямоване створення подібної Літургії не лише як перекладного видання, а і як національно-культурного музичного об'єкта дійсно є новим, і не тільки для Китаю. У музикознавстві відомі різні типи формування церковно-співацької традиції (назви умовні): асиміляція (наслідування традиції іншої культури з подальшою «фольклорною», тобто не авторською, а поступовою «народною» адаптацією до національної мелодики); обробка (створення авторських гармонізацій або обробок традиційних розспівів без принципових змін основної мелодії); стилізація (створення авторських піснеспівів на основі та за закономірностями традиційних піснеспівів). У будь-якому разі це процес, який розгортається від давньої традиції до сучасного контексту, має культуророзберігаюче значення. Ніна Старостіна запропонувала принципово новий — свідомо «штучний» — спосіб створення мелодійної традиції, як суто культуротворчу дію. Цей процес є «зворотним», наприклад, у порівнянні з процесом утворення невменної нотації. Якщо в невменному (зокрема знаменному) нотуванні відбувається кодування певного мелодійного звороту в знак, який має й певне богословське смислове навантаження, то у творчому методі Ніни Старостіної все навпаки: ієрогліф разом із семантикою набуває мелодичної розшифровки, формуючи мелодію. Можна було б заперечити, що й зі знаменною та/або невменною нотацією відбувається те саме в процесі розшифровки тих чи інших піснеспівів, але є принципова методологічна відмінність: у процесі розшифровки здійснюється реставрація, а не створення мелодики.

Розглянемо перший антифон циклу. У фактурі піснеспівів можна виділити декілька характерних ознак.

Пентатонічна основа мелодики. У мелодії сопрано зовсім не трапляються малі секунди. Превалює рух, оснований на цілих тонах та терціях, квартові й квінтові стрибки нечисленні і компенсуються зворотними цілотонними та терцовими ходами (приклад 2) [1].

8
S
ши Тха чжи - юй лэ ши - лэ и - це бин - кху,
B

Приклад 2. Фрагмент Першого антифону

Використання традиційного для європейської музики та пореформеного російського церковного співу чотириголосся (сопрано, альт, тенор, бас) є нетиповим для китайської музики (приклад 3). На початку, іноді всередині піснеспівів, можуть траплятися одноголосні заспіви або одноголосні tutti, подібні до найдавніших видів християнського співу (іпофонне, симфонне).

Во - дэ лин - хуь,
ши сяи Шан - Ди цзаь - сун,
B

Приклад 3. Фрагмент Першого антифону

Розвинутою є мелодійна лінія кожного голосу, яка в сприятливих гармонічних умовах подібна до мелодії сопрано (приклад 4). Проте інші голоси не базуються на пентатоніці, а рухаються в межах європейської гармонії.

10
S
дэ - дао бао - шоань,
B

Приклад 4. Фрагмент Першого антифону

У гармонізації мелодії використовуються переважно натуральні лади, плавні переходи між паралельними мажором та мінором, іноді трапляється подвійна домінанта до основної тональності, яка звучить радше як незначне відхилення в тональність домінанти (приклад 5).

ши Тха юн жнь-шы и цзи ай - ши гэй во цю-дэ гуань - мянь.

ши Тха юн ай

Приклад 5. Фрагмент Першого антифону

Гармонічний або мелодичний мінор, характерний для обіходних розспівів сучасної російської та української традиції, зовсім вилучений. Плавності зміни гармоній, зосередженості духу піснеспівів та певного національного колориту сприяє стримане використання прямих функціональних тризвуків, які виникають доволі нечасто. Загалом розвинутий рух голосів формує у вертикалі секстакорди та різні обернення септакордів (приклад 6).

ши сян Шан - Чжу цзавь - сун.

Во - дэ лши - хуць.

Приклад 6. Фрагмент Першого антифону

У звуковій тканині піснеспівів викристалізуються деякі мелодико-гармонічні звороти, варіативне повторення яких надає процесу формоутворення певного ритму. Наприклад, у піснеспіві в різних варіаціях трапляється характерний мелодичний зворот, гармонізований спочатку з використанням неповного нонакорда субдомінанти мі-мінору, який у другій половині піснеспіву, дещо змінившись мелодично, перегармонізується із застосуванням натуральної домінанти мі-мінору (приклади 7, 8).

ши Тха чжи - юй лэ ни - дэ и - це

Приклад 7. Фрагмент Першого антифону

гун - цзо, вэй шу я - цхо - чжо

Приклад 8. Фрагмент Першого антифону

Для автора Літургії надто важливо, чи ввійдуть її пісне співи до церковного обиходу, адже співацьких складів хорів у Китаї практично немає. Тому за таким самим принципом вона створила спрощений одноголосний варіант Літургії для виконання меншим складом співаків. Він побудований затими самими законами китайської народної інтонаційності, як і в першому варіанті Літургії. Спрощення здійснено завдяки використанню читка в середині співацьких фраз, у той час як початок кожної строки та її закінчення мають розгорнутішу мелодичну форму.

第一唱合颂 Di yi changhesong

吁 嗟 吾 魂， 稱 謝 主 恩！ 心 歌 腹 詠， 顯 揚 聖 名。
Xu jie wu hun, cheng xie Zhu en! Xin ge fu yong, xian yang sheng ming.

吁 嗟 吾 魂， 盍 不 感 主？ 恩 澤 綿 綿， 嘉 惠 無 數。
Xu jie wu hun, he bu gan Zhu? En ze mian mian, jia hui wu shu.

救 爾 諸 罪， 蘇 爾 疾 苦。 救 爾 於 死， 冠 以 仁 恕。
She er zhu zui, su er ji ku. Jiu er yu si, guan yi ren shu.

Приклад 9. Фрагмент Першого антифону одноголосної Літургії

Висновки. Досвід цілеспрямованого створення православної церковно-хорової традиції в Китаї є унікальним. Поєднання слов'янської та китайської культури відбулося на різних рівнях — як богословсько-семантичному, так і музично-інтонаційному. Піснеспіви китайської Літургії регента Ніни Старостіної, незважаючи на спадкоємність від слов'янського обиходу, мають суттєві відмінності, починаючи з національно-мелодійної основи і завершуючи характером пісне співів загалом. Слов'янська традиція містить певні

семантичні й темпоритмові особливості багатьох піснеспівів. Наприклад, антифони — це переважно активні піснеспіви з вираженою моторикою музичного руху, що зберігається і в давньому розспіві, і в гармонізаціях, і в авторських піснеспівах. У цьому сенсі Літургія Ніни Старостіної відповідає радше китайській орієнтальній ментальності, адже всі піснеспіви мають спокійне споглядальне звучання. Незважаючи на це, Літургія загалом явно успадковує православну традицію, гармонійно поєднуючи її з національною специфікою. Докладніше вивчення музичної складової означеної композиторської роботи є предметом подальших досліджень. Особливо важливою є фіксація процесу поширення цього взірця Літургіїв місіонерському процесі православного Китаю.

Список використаних джерел

1. Божественная Литургия Иоанна Златоуста (с нотным приложением Нины Старостиной) [Рукопись]. — 60 с.
2. Виноградов Л. Православие в Китае вчера, сегодня, завтра [Электронный ресурс] / Леонид Виноградов, Александр Ломанов. — Режим доступа: <http://www.pravmir.ru/pravoslavie-v-kitae-vchera-segodnya-zavtra>. — Загл. с экрана.
3. Дацышен В. Христианство в Китае: история и современность / В. Дацышен. — М. : Науч.-образоват. форум по междунар. отношениям, — 2007. — 240 с.
4. Издан сборник богослужебных песнопений, написанных в китайской певческой традиции [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://rublev.com/novosti/izdan-sbornik-bogosluzhebnykh-pesnopenii-napisannykh-v-kitaiskoi-pevcheskoi-traditsii>. — Загл. с экрана.
5. Поздняев Д. Православие в Китае (1900–1997) / Д. Поздняев. — М. : Изд-во Свято-Владимирского братства, — 1998. — 277 с.
6. Православие в Китае : сб. материалов выставки/Благовещенская епархия РПЦ. — Благовещенск : Изд-во ОАО «Амурская ярмарка», — 2013. — 68 с.

References

1. Bozhestvennaya Liturgiya Ioanna Zlatousta (s notnym prilozheniyem Niny Starostinoy) [Rukopis]. — 60 s.
2. Vinogradov L. Pravoslaviye v Kitaye vchera. segodnya. zavtra [Elektronnyy resurs] / Leonid Vinogradov. Aleksandr Lomanov. — Rezhim dostupa: <http://www.pravmir.ru/pravoslavie-v-kitae-vchera-segodnya-zavtra>. — Zagl. s ekrana.
3. Datsyshen V. Khristianstvo v Kitaye: istoriya i sovremennost / V. Datsyshen. — M. : Nauch.-obrazovot. forum po mezhdunar. otnosheniyam. — 2007. — 240 s.
4. Izdan sbornik bogosluzhebnykh pesnopeniy. napisannykh v kitayskoy pevcheskoy traditsii [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: <http://rublev.com/novosti/izdan-sbornik-bogosluzhebnykh-pesnopenii-napisannykh-v-kitaiskoi-pevcheskoi-traditsii>. — Zagl. s ekrana.

5. Pozdnyayev D. Pravoslaviye v Kitaye (1900–1997) / D. Pozdnyayev. — M. : Izd-vo Svyato-Vladimirskogo bratstva. — 1998. — 277 s.
6. Pravoslaviye v Kitaye :sb. materialov vystavki/Blagoveshchenskaya eparkhiya RPTs.— Blagoveshchensk : Izd-vo OAO «Amurskaya yarmarka». — 2013. — 68 s.

■ UDC 783.2:130.2(510)

Voskoboynikova Yu. V., Candidate of Art Criticism, Assistant Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv
j_vosk@mail.ru

LITURGY IN CHINESE COLOURS: THE CHURCH CHOIRMASTER NINA STAROSTINA'S CULTURAL AND CREATIVE EXPERIENCE

The aim of the article is to analyze the cultural and creative experience of the Chinese liturgy by the church choirmaster Nina Starostina, revealing its significance and special features.

Research methodology. The article contains data obtained mainly analytically. The methods that have been used are the following: comparative, structural analysis, as well as musicological methods of analyzing texture, harmonic language, intonation and stylistics of the composition.

Results. The article deals with the characteristic features of the Orthodox choral singing in China in the context of the existing historical and cultural conditions. The author describes the language distribution of the chants texts within the liturgical cycle, determines the culturological significance of creating a collection of liturgical chants in Chinese that are musically oriented to the national mentality, which is reflected in the melody, nature and complexity of the chants. The author has fixed the fact of intonational decoding the phonetic melody of the Chinese language and its musical use as a melodic basis of the chants. The article gives a musicological analysis of the four-part and monophonic liturgy scores and reveals such features of the four-part liturgy as the pentatonic scale basis of the melody, the predominance of natural modes, restrained use of functional triads, comparison of monophonic (or octave unison) solo parts with the main four-part texture.

Novelty. The paper is the first attempt for describing an artificially created Orthodox singing tradition formed within an oriental culture.

The practical significance. The experience of creating Chinese liturgy by Nina Starostina may be taken as a basis for singing missionary activity of orthodox religious minorities abroad. Analytical information about this composition can be used in the courses of the history of choral art, choral literature and can contribute to composing and conducting practice.

Key words: China, liturgy, national tradition, pentatonic scale, regent.

Надійшла до редколегії 22.02.2016 р.